

ضرورت بررسی مبانی فقهی زایمان سزارین در آموزش پزشکی با تأکید بر طرح تحول نظام سلامت

علی عارفی مسکونی^۱، محمدرضا زنگی‌آبادی^{۲*}، رحیمه خادمی‌پور^۲

۱. دکتری فقه و حقوق، دانشیار، گروه فقه و حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

۲. کارشناس ارشد فقه و حقوق، گروه فقه و حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

● پذیرش مقاله: ۹۵/۵/۱۷

● آخرین اصلاح مقاله: ۹۵/۵/۵

● دریافت مقاله: ۹۴/۱۰/۲۳

زمینه و هدف: فرهنگ‌سازی و ترویج زایمان طبیعی و کاهش زایمان سزارین، همواره یکی از اهداف مهم وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بوده است و یکی از هشت هدف تعریف شده در طرح تحول نظام سلامت کشور محسوب می‌شود. هدف از انجام پژوهش حاضر، بررسی و تبیین مبانی زایمان سزارین از منظر علم فقه بود؛ چرا که دو علم طب و فقه می‌توانند در برخی زمینه‌ها با یکدیگر ارتباط داشته باشند. در سایه این ارتباط و با استفاده از منابع ارزشمند اسلامی، می‌توان موجبات بهبود برنامه‌ریزی‌های آموزشی و تقویت بازدهی تدریس و آموزش را فراهم نمود تا بعضی مسایل پزشکی را بهتر به دانشجویان این حوزه و نیز به مردم آموزش داد.

روش کار: این مطالعه به روش تحقیقات کتابخانه‌ای انجام شد و با مطالعه متون و منابع معتبر و دسته اول فقهی، روایی و تفاسیر شیعه، مبانی دینی زایمان طبیعی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. همچنین، در این رهگذر از کتب، مقالات و پایان‌نامه‌های حوزه پزشکی و نیز آرای صاحب‌نظران این حوزه استفاده شد و اشتراکات منابع مذکور نیز ذکر گردید تا نتیجه مطلوبی حاصل شود. ملاک انتخاب منابع مورد استفاده، اعتبارسنجی هر یک از آن‌ها در زمینه‌های فقهی، روایی و نیز علم پزشکی بود.

یافته‌ها: با مطالعه تعداد زیادی از کتب فقهی، روایی و برخی کتاب‌های پزشکی همسو با موضوع بحث، این یافته به دست آمد که زایمان طبیعی به جز در موارد ضرورت، بر زایمان سزارین ارجحیت علمی و عقلی دارد و بر خلاف فوایدی که زایمان طبیعی دارد، زایمان سزارین در مقابل آن قد برافراشته و امروزه رواج زیادی پیدا کرده است. یکی از مهم‌ترین یافته‌های تحقیق حاضر این بود که زایمان سزارین علاوه بر مضرات زیاد، می‌تواند به صورت غیر مستقیم در تحدید نسل (کاهش جمعیت) تأثیر داشته باشد؛ چرا که مسأله محدود نمودن نسل انسان در قواعد فقه اسلامی، مصداق قاعده «لاضرر و لااضرار فی الإسلام» قرار می‌گیرد؛ بدین مفهوم که در اسلام هر گونه ضرر رساندن به خود یا دیگری نفی شده است و مشروعیت ندارد. همین امر دلیل مناسبی است تا پای فقه اسلامی به میان آید و این موضوع از منظر فقه و روایات مورد تحلیل و اعتبارسنجی قرار گیرد و در مسیر توسعه آموزش پزشکی، راهنمای دانشجویان و محققان باشد.

نتیجه‌گیری: زایمان سزارین از جمله مسایلی است که بر خلاف تصور عوام، فقه اسلامی درباره آن بحث کرده و نظرات خود را بیان داشته است. نتایج حاصل شده نشان داد که عمل سزارین با وجود درد کمتر نسبت به نوع طبیعی، به جز در موارد خاص و دارای ضرورت، هیچ ترجیحی بر زایمان طبیعی ندارد و روایات و فتاوی متعددی در فقه اسلام تأیید کننده این موضوع می‌باشند. از سوی دیگر، مبحث سزارین موضوع قواعد فقه اسلامی نیز قرار گرفته است و مطابق قاعده مشهور «لاضرر و لااضرار فی الإسلام»، هرآنچه که موجبات ضرر را برای انسان ایجاد نماید، نفی می‌شود. یکی از عمده‌ترین آسیب‌هایی که زایمان سزارین به صورت غیر مستقیم به حیات بشری وارد می‌کند، تشدید بحران تحدید نسل می‌باشد که مطابق قاعده لاضرر، انجام آن به شدت نهی شده است.

کلید واژه‌ها: زایمان طبیعی، سزارین، فقه و پزشکی، طرح تحول نظام سلامت

*نویسنده مسؤول: گروه فقه و حقوق، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران

● تلفن: ۰۳۴-۳۱۳۲۵۲۸۴ ● نمابر: ۰۳۴-۳۱۳۲۵۱۱۸

مقدمه

زایمان طبیعی و سزارین هر دو محدودیت‌ها و مزایایی دارند. زایمان به صورت طبیعی، از همان ابتدا اعضای تشکیل یافته در جنین را وادار می‌کند تا از مسیر تنگ و سختی عبور کنند. این عبور سخت، حس تلاش و میل به تکامل را در جنین برمی‌انگیزد و انسان به دنیای گسترده، وسیع و پر رمز و رازی وارد می‌شود. محدودیت زایمان طبیعی تنها در سختی آن برای مادر و نوزاد و دردی که این دو متحمل می‌شوند، نهفته است. اگر خالق بی‌همتا می‌خواست، می‌توانست مسیر ورود انسان به این دنیا را فراخ و راحت تعبیه نماید. بنابراین، حکمت و مصلحتی در کار خلقت بوده است که جنین را از یک دالان تنگ و سخت عبور می‌دهد و مادر را به تحمل سخت‌ترین دردها وایمی‌دارد.

علم فقه (که پلی میان دین و دنیای انسان‌ها است) حکمت و مصلحتی را که ورای این درد و سختی نهفته است، در سلامت پس از زایمان برای نوزاد و مادر می‌داند و زایمان طبیعی را بر سزارین ترجیح می‌دهد و زایمان سزارین را در مواقع ضرورت جایز می‌شمارد و در جایی که احتمال آسیب به مادر و نوزاد وجود دارد، به انجام آن توصیه می‌نماید، اما امروزه زایمان سزارین که فقط برای موارد ضروری پیش‌بینی شده، بسیار مرسوم شده است که شاید درد کمی داشته باشد، اما عواقب و عوارض بسیاری دارد که این عوارض و صدمات بر هیچ یک از پزشکان پوشیده نیست. این نوع از زایمان در حالت سلامت کامل مادر و جنین، نه تنها از جانب پزشکان توصیه نمی‌شود، بلکه شرع مقدس نیز در این رابطه نظرات ظریف و قابل تأملی دارد که هدف از انجام تحقیق حاضر، بیان برخی از این نظرات بود.

ارتباط حوزه مطالعاتی پژوهش حاضر با طرح تحول نظام سلامت، از آنجایی است که همه ما نقش دین را در زندگی مردم پررنگ می‌دانیم؛ چرا که دین امری فطری است و با استفاده از آموزه‌های دینی، می‌توان فرهنگ‌ها را در میان مردم نهادینه ساخت. بنابراین، با دخالت دادن مسایل فقهی و اسلامی

در نظام گسترده آموزش پزشکی کشور و طرح تحول نظام سلامت، می‌توان به دو هدف عمده دست پیدا کرد. نخست این که دانشجویان علوم پزشکی که پزشکان آینده این مرز و بوم هستند، می‌توانند با مسایل و فتاوی فقهی بیشتر آشنا شوند و این مفاهیم ناب را در حوزه کاری خود به کار گیرند. به طور مثال، آنان می‌توانند با استفاده از نظریات فقهی اسلامی در مورد سزارین، مراجعه کنندگان خود را از مضرات این عمل آگاه سازند؛ چرا که القای برخی مطالب در قالب آموزه‌های دینی، تأثیرگذاری بهتری بر مردم دارد. دومین هدف این است که صاحب‌نظران و مسؤولان امر در مراحل تدوین و اجرای طرح تحول نظام سلامت، بیش از پیش نظریات فقهی اسلامی را در مورد زایمان طبیعی و سزارین لحاظ کنند و از منابع سرشار دینی غافل نباشند؛ چرا که دیدگاه‌های اندیشمندان اسلامی که برگرفته از دین اسلام هستند، می‌تواند در این مسیر یاری‌رسان آن‌ها باشد. بنابراین، انتظار می‌رود که مراجع و مراکز آموزش پزشکی، با مطالعه دقیق‌تر مطالبی از این قبیل و آموزش آن به دانشجویان و محققان حوزه سلامت، در جهت ارتقا و ترویج زایمان طبیعی که یکی از مؤلفه‌های هشت‌گانه «طرح تحول نظام سلامت» می‌باشد، گام‌های مفیدی را در جهت توسعه آموزش پزشکی بردارند.

بحث و بررسی

رابطه علم فقه با علم طب

پیش از پرداختن به بحث اصلی، لازم است که رابطه دو علم فقه و طب مورد بررسی قرار گیرد تا شبهه عدم سنخیت علوم اسلامی و انسانی با علوم طبیعی از ذهن زدوده شود. فقه عبارت از «علم به احکام شرعی فرعی از روی ادله تفصیلی آن» می‌باشد و موضوع آن، افعال مکلفین است. علم فقه از وسیع‌ترین و گسترده‌ترین علوم اسلامی محسوب می‌شود که از دیگر علوم قدیمی‌تر است و در همه زمان‌ها در سطح بسیار گسترده‌ای تحصیل و تدریس می‌شده است. از آنجایی که فقه برگرفته از قرآن و سنت است؛ بنابراین، این توانایی را دارد که

در حوزه‌های گوناگون زندگی بشر، ایفای نقش نماید و همین امر باعث شده است که ارتباط وثیقی با دیگر علوم برقرار نماید. علم طب نیز از این امر مستثنی نیست و با علم فقه تعامل داشته و دارد. تا جایی که در روایات نیز این ارتباط و تعامل بیان گردیده است. حضرت علی (ع) می‌فرماید: «الْعِلْمُ عِلْمَانِ، عِلْمُ الْأَدْيَانِ وَ عِلْمُ الْأَبْدَانِ، فَبِعِلْمِ الْأَدْيَانِ حَيَاءُ النَّفْسِ وَ بِعِلْمِ الْأَبْدَانِ حَيَاءُ الْأَجْسَادِ وَ إِعْلَمُ أَنَّ الْأَدْيَانَ أَشْرَفَ مِنَ الْأَبْدَانِ وَ حِرَاسَةُ الْأَدْيَانِ أَوْجَبَ مِنْ حِرَاسَةِ الْأَبْدَانِ» «علم بر دو گونه است؛ علم دین و علم بدن. حیات روح به وسیله علم دین و حیات جسد به واسطه علم بدن است و بدان که دین بر جسد شرافت دارد و نگهداری دین از نگهداری بدن لازم‌تر است» (۱). بنابراین، فقه و پزشکی با مساعدت یکدیگر می‌توانند راهگشای مشکلات پیش روی بشر باشند. یکی از این موارد، بحث «عمل زایمان سزارین» است که موضوع مورد بحث پژوهش حاضر بود که اگر مدیریت نشود، معضلات فراوانی را در پی خواهد داشت.

در آموزش پزشکی، دین نباید در حد تئوری‌های معارف اسلامی باشد؛ چرا که دین برای همه ابعاد زندگی بشر دستورالعمل‌هایی ارائه نموده است که می‌تواند جایگزین آموزه‌های بی‌ریشه و خرافاتی غیر دینی که در بعضی موارد نیز جزء فرضیات رد شده در علوم مختلف می‌باشند، شود. بنابراین، باید این باور در جامعه نهادینه گردد که استفاده از آموزه‌های اسلامی، نه تنها تحجر و عقب‌ماندگی نیست، بلکه تمسک به قانون مدون پروردگار عالم است که بیش از هر کسی بر نیازهای مخلوقات خود واقف می‌باشد. درس‌های دینی را می‌توان با درس‌های پزشکی تلفیق کرد، بدون این که کوچک‌ترین آسیبی به نظام آموزشی برسد. دانشجوی پزشکی در ایران اسلامی باید با طب اسلامی آشنا گردد و این موضوع به عنوان یک فرهنگ نهادینه شود؛ چرا که فضای جامعه ما با جامعه غربی تفاوت دارد و این امر اقتضا می‌کند که مؤلفه‌های آموزشی ما نیز متناسب با مقتضیات جامعه تدوین شود.

تأثیرات مثبت زایمان طبیعی

از جمله تأثیرات مهم زایمان طبیعی، تقویت سیستم دفاعی بدن در جنین می‌باشد. با تحمل فشار در هنگام تولد، سیستم دفاعی جنین تقویت و تحریک می‌شود و از بدو تولد برای مقابله با بیماری‌هایی مانند دیابت و بیماری‌های خاص آماده می‌گردد، اما در نوزادان تحت عمل سزارین، امکان ابتلا به دیابت بیشتر می‌باشد. برخی از محققان حوزه پزشکی پس از انجام پژوهش‌های دقیق، دریافته‌اند که میزان مرگ و میر در اثر بیماری‌های خاص و یا دیابت، در نوزادان تحت عمل سزارین بیشتر است (۲).

نکته بعدی این است که درد زایمان طبیعی، در تضمین سلامتی نوزاد تا مراحل بعدی زندگی انسان بسیار مؤثر است. نوزادی که با زایمان طبیعی به دنیا می‌آید، از لحاظ هوش و ذکاوت نسبت به نوزادان دیگر دارای برتری‌های محسوسی است (۳).

هنگامی که رحم برای خروج جنین و تولد به او فشار وارد می‌کند، رطوبت‌های اضافی بدن نوزاد خارج می‌شود و حتی آوندهای تنفسی جنین را از مواد اضافی (اخلاط) پاک می‌کند و نوزاد به دنیا آمده با روش طبیعی، به موقع و به خوبی نفس کشیدن را آغاز می‌نماید، اما این موضوع در مورد نوزادان تحت عمل سزارین صدق نمی‌کند (۴).

با تحمل درد و فشار ناشی از زایمان طبیعی، همه اخلاط ردیه و فسادآور از بدن مادر نیز دفع می‌شود. احتمال عفونت وجود ندارد و یا به حداقل می‌رسد. تحقیقات علمی نشان می‌دهد که اگر مادر دوران بارداری خود را به طور صحیح بگذراند، هر زایمانی برای او طول عمر و سلامتی ایجاد می‌کند. شاید عوام در برخی موارد بر عکس فکر کنند که زنی که زایمان‌های زیاد داشته باشد، بیمار می‌شود و عمرش توأم با بیماری است و کوتاه می‌شود؛ در حالی که چنین نیست، بلکه در هر زایمان طبیعی تمام بدن زن از بیماری‌ها و آلودگی‌ها پاک می‌گردد؛ گویی مادر تازه به دنیا آمده است. چسبندگی رحم و لوله‌های آن و عفونت‌ها در روش طبیعی از مادر دور می‌شود (۵).

جمعیت کمک می‌کند، اما در زایمان سزارین ممکن است بر اثر بارداری‌های متعدد، محل برش رحم در زایمان قبلی باز شود و برای مادر مشکلاتی را ایجاد نماید (۵).

در جمع‌بندی مطالب این بخش باید به این نکته اذعان داشت که آگاهی از منافع زایمان طبیعی و مضرات سزارین، نه تنها سلامت مادران را تضمین می‌کند، بلکه با سلامت نوزادان که نسل فردای جامعه را تشکیل می‌دهند، ارتباط مستقیمی دارد و هرچه آگاهی زنان از فواید زایمان طبیعی و عوارض سزارین بیشتر باشد، انتخاب صحیح‌تری در این رابطه دارند و از ضررهای جسمی و مالی پیشگیری خواهند نمود.

تاریخ طب چه بسا قدیمی‌ترین شاخه تاریخ علوم است. ابن ابی‌اصیبه در عیون الأنباء فی طبقات الأطباء می‌نویسد: «طب، میراث دلپسند همه فرزندان آدم است و هر قومی در این مسیر سهمی دارد». اگر فرض بر این باشد که کلی‌ترین دانسته‌های تئوری پزشکی از طریق ترجمه آثار دانشمندان یونانی به دست مسلمانان رسیده است، بسیاری از بیماری‌هایی که پزشکان مسلمان با آن روبه‌رو بوده‌اند، به سرزمین‌های اسلامی و شرایط خاص آن اختصاص داشته که در نوشته‌های یونانی ذکری از آن نشده است. به عنوان مثال، مسلمانان در بسیاری از اعمال جراحی پیش‌قدم بوده و در این رهگذر آموزه‌هایی را به یونان و روم باستان صادر کرده‌اند. ابن‌سینا (متولد ۴۲۸ هجری قمری) پزشک ایرانی، هزار سال قبل و اولین بار در تاریخ پزشکی، درمان سرطان را با جراحی توصیف کرد و یا این که ابومروان عبدالملک ابن‌زهر (متولد ۵۵۷ هجری قمری) اولین کسی بود که توصیف صحیحی از عمل تراکئوستومی (Tracheostomy) روی بیمارانی که حالت خفگی داشتند، ارائه نمود. همچنین، عمار بن علی بن موصلی چشم‌پزشک قرن چهارم، جراحی آب مروارید (Cataract) را به پیشرفت رسانید. محمد بن زکریای رازی نیز نخستین بار از نخ‌های بخیه ابریشمی و الکلی برای بند آوردن خون استفاده نمود (۹).

بر خلاف پیشرفت‌های چشمگیر مسلمانان در علم پزشکی، امروزه این علم در دنیای اسلام و به ویژه ایران مغفول مانده

یکی دیگر از آثار مثبت زایمان طبیعی، ایجاد رابطه عمیق عاطفی بین مادر و نوزاد است. جنین بر اثر فشار ناشی از تولد، به دنبال آرامش مورد نیاز خویش است. بنابراین، تماس پوستی بین مادر و نوزاد، موجب برقراری ارتباط عاطفی بهتر و عمیق‌تر بین مادر و فرزند می‌شود و او را به سمت منبع تغذیه می‌کشاند. به دنبال این تماس، سازگاری متابولیک، سطح گلوکز و تعادل اسید و باز خون نوزاد برقرار می‌شود و همچنین، اکسی‌توسین در بدن مادر ترشح و باعث بهبود موفقیت شیردهی در کوتاه مدت و بلند مدت می‌گردد. لمس و تماس پوستی نیز سبب ایجاد خواب توأم با آرامش برای مادر و نوزاد می‌شود و آستانه درد مادر را افزایش می‌دهد (۶).

مفاصل و استخوان‌های نوزاد طبیعی به دلیل تحمل فشار و جریان خون سریعی که هنگام تولد در تمام عروق و بافت‌های جنین می‌دود، طبیعی و مقاوم هستند؛ در حالی که مفاصل و تمامی بافت‌ها و اعضای نوزاد تحت عمل سزارین، گرفتار رطوبت‌های اضافی و سستی و لختی می‌باشد (۷).

چاقی‌های مفرط در افرادی که به روش سزارین به دنیا می‌آیند، نسبت به افراد متولد شده با روش‌های طبیعی بیشتر است (۴).

برخی از محققان عقیده دارند، افرادی که به روش زایمان طبیعی متولد می‌شوند، اراده و قدرت تصمیم‌گیری قوی‌تری نسبت به سایر افراد دارند و در مقابل سختی‌های زندگی، مقاوم‌تر هستند. همچنین، این افراد در زندگی دارای قدرت مدیریت و خلاقیت بیشتری می‌باشند (۸).

عمل جراحی سزارین به جز عوارض ناشی از بیهوشی، دارای عوارضی از جمله عفونت زخم، آسیب به ارگان‌های داخل رحم از جمله مجاری ادراری و روده‌ها و بیماری‌های ترومبوآمبولیک همچون آمبولی ریه، ترومبوز عروق عمقی پا و عروق تخمدان می‌باشد، اما در زایمان طبیعی احتمال بروز هیچ کدام از این موارد وجود ندارد (۷).

یکی دیگر از فواید زایمان طبیعی، نداشتن عوارض در صورت بارداری‌های متعدد می‌باشد و این امر به مسأله رشد

سوزنی نیز از دیگر راهکارهای کاهش درد زایمان و خوشایند سازی این فرایند است.

مزایا و مضرات زایمان سزارین

در مواردی مانند ضربات ناشی از تصادفات و ایست قلبی مادر و نیز در مواردی که جان بچه به دلیل تناسب نداشتن بین اندازه و لگن مادر در خطر باشد، از زایمان با روش سزارین استفاده می‌شود. گاهی اوقات نیز عواملی مانند با سر وارد نشدن جنین به کانال زایمان، جفت سرراهی، کنده شدن زودرس آن و سزارین تکراری، منجر به تقدم سزارین بر زایمان طبیعی خواهد شد.

زایمان سزارین مضرات زیادی دارد که برای دانشجویان و محققان حوزه پزشکی امری بدیهی است و از آن جمله می‌توان به افزایش خطر جانی برای مادر در اثر خونریزی زیاد، عفونت رحم و محل زایمان، عوارض شدید ناشی از استفاده زیاد از داروهای مسکن، ایجاد مشکلات تنفسی برای نوزاد و... اشاره نمود. مواردی که ذکر شد، تنها گوشه‌ای از آثار سوء زایمان سزارین برای مادر و نوزاد می‌باشد که با کمی تأمل در آنها، انسان عاقل راه طبیعی و خدادادی را ترجیح می‌دهد؛ چرا که نه تنها در این امر، بلکه در سراسر نظام خلقت، حکمت پروردگار مشاهده می‌شود.

روایات امامان معصوم (ع) مرتبط با بحث زایمان

روایات زیادی از امامان معصوم (ع) بیان شده است که جنبه آموزشی دارد و می‌تواند در این مسیر، رهنمودی برای افراد مرتبط با رشته‌های پزشکی و مامایی قرار گیرد.

مجموعه‌ای از روایات، پاداش‌های چشمگیری را برای مادران در نگهداری فرزند در شکم، وضع حمل و شیر دادن ذکر کرده‌اند. بخش‌هایی از روایات، پاداش‌ها را به حامله شدن مرتبط دانسته‌اند و بخش‌هایی نیز با زاییدن ارتباط دارد. لازم به ذکر است که این موضوع فقط اختصاص به زایمان طبیعی ندارد، بلکه هیچ قیدی در آنها مشاهده نشده است و به صورت مطلق، شامل تمام زایمان‌ها می‌شود. البته زایمان‌ها در زمان صدور روایات، اغلب با روش‌های طبیعی انجام می‌گرفته

است و هر علمی که دستاورد غرب باشد، پسندیده می‌باشد هرچند اگر ضرر داشته باشد. به طور مثال، امروزه گرایش بعضی از زنان ایرانی به اعمال جراحی زیبایی و یا سزارین افزایش پیدا کرده است؛ در حالی که هر کدام از این عمل‌ها مخصوص مواقع ضروری و بحرانی است. لازم به ذکر است که کنترل درد زایمان در ایران ۳۰۰۰ سال سابقه دارد. با رواج سزارین در بین مادران و کاهش زایمان طبیعی، آنچه باعث تعجب شده است، این که با وجود داشتن سابقه ۳۰۰۰ ساله در کنترل این درد طبیعی، چگونه اکنون نمی‌توان این درد را کنترل نمود و تعداد قابل توجهی از مادران برای انجام زایمان، روش سزارین یا رستم‌زایی را انتخاب می‌کنند؛ در حالی که فرایند زایمان طبیعی باید کنترل شود تا مادر راحت‌تر بتواند نوزاد خود را به دنیا آورد و تاریخ کشور نیز نشان می‌دهد که از هزاران سال قبل این درد را کنترل می‌کردند و مادران نیز به صورت طبیعی فرزندان خود را به دنیا می‌آوردند.

در بسیاری از منابع پزشکی تاریخی کشور، روش‌های گوناگون کنترل درد بیان شده است. به عنوان مثال، در کتاب قانون ابن‌سینا به ۱۵ درد و روش‌های کاهش آن اشاره شده است. اکنون نیز کشورهای پیشرفته از جمله انگلستان، یکی از پیشکسوتان کنترل درد زایمان به شمار می‌روند. اگر درد زایمان کنترل نشود، عواقب آن فقط به مادر باز نمی‌گردد، بلکه اگر مادری به علت کنترل نشدن درد زایمان طبیعی، دچار عوارضی شد، تمام افراد خانواده را دچار مشکل می‌کند که از آن جمله می‌توان به تماس مناسب برقرار نکردن نوزاد اشاره نمود.

بر اساس نتایج مطالعات و تحقیقات پزشکی، استفاده از آواهای مذهبی، روش‌های تنفسی، تن‌آرامی و تمرکز، انتخاب وضعیت‌های مختلف زایمانی، استفاده از ماساژ، استفاده از گرما و یا سرمای موضعی و گذراندن مراحل قبل از زایمان در وان آب گرم و یا زایمان در آب، از جمله راهکارهای کاهش درد زایمان می‌باشد. بر اساس این تحقیقات، استفاده از رایحه‌های طبیعی همچون عطر گل شمعدانی، اسطوخودوس و گل رز، موسیقی، حمایت حین زایمان توسط همراه و استفاده از طب

است، اما امروزه ممکن است به جهت سلامتی مادر و فرزند یا برخی عوامل دیگر، در مواردی پزشک عمل سزارین را ترجیح دهد. در ادامه تعدادی از این روایات آمده است.

امام صادق (ع) از پیامبر اکرم (ص) روایت فرمودند: «اگر زنی حامله شود، به سان روزه‌دار شب زنده‌داری است که با جان و مال در راه خدا جهاد می‌کند و چون زایمان کند، پاداشی دارد که از پس بزرگ است، نمی‌داند آن پاداش چیست و چون شیر می‌دهد، در برابر هر مکیدن برای او مشابه یک آزادسازی از فرزندان اسماعیل است و چون از شیر دادن فارغ گردد، فرشته‌ای بر پهلوی او می‌زند و می‌گوید از نو آغاز به کار کن که بخشیده شده‌ای؛ یعنی از او حساب گرفته نمی‌شود» (۱۱، ۱۰).

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «هرگاه زن در ایام زایمان و دوره نفاس بمیرد، روز قیامت نامه عمل او را نگشایند و بدون حسابرسی به بهشت می‌رود». به دلیل این که ناراحتی زایمان او را از گناه پاک ساخته است. بنابراین، هر زنی که به هنگام زایمانش بمیرد، با شهیدان محشور می‌شود. درباره قصه آدم و حوا آمده است که خداوند فرمود: «ای حوا... هر زنی که درد زایمان او را بگیرد، پاداش شهید برایش می‌نویسم و اگر سالم بماند و زایمان کند، گناهانش را برایش می‌آمرزم، گرچه به اندازه کف دریا و ریگ بیابان و برگ درختان باشد و اگر بمیرد، شهید می‌گردد و فرشته‌ها به هنگام قبض روحش نزد وی حاضر می‌شوند و او را به بهشت بشارت می‌دهند و در آخرت او را نزد شوهرش می‌برند و هفتاد برابر برتر از حورالعین است. حوا گفت: آنچه داده‌ای مرا کافی است» (۱۲). همچنین، در برخی از روایات نیز آمده است، مادری که در شرایط تحمل درد زایمان است، بیش از سایر افراد دعایش مستجاب می‌شود.

زایمان سزارین: تحدید نسل، تهدید نسل

تحدید نسل (محدود کردن تولید مثل) که با جلوگیری از باردار شدن انجام می‌شود، شیوه‌های متعددی دارد و احکام هر یک از نظر شرع اسلام تفاوت می‌کند. این اقدام از نظر اسلام

عملی نکوهیده به شمار می‌رود و آن را یک نوع ضعف نفس و واهمه از آینده می‌داند، مگر این که ضرورت ایجاب کند تا عملی بر خلاف روند طبیعت (سنت الهی) انجام گیرد.

خداوند متعال در آیاتی از قرآن، تحدید نسل را مورد نکوهش قرار داده و فرموده است: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً إِمَّا لَقِئْتُمْ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا»، «فرزندانتان را از بیم تنگدستی نکشید. ما به آنان روزی می‌دهیم، یقیناً کشتن آنان گناهی بزرگ است» (۱۳). در آیه ۱۵۱ سوره انعام نیز به همین مطلب اشاره شده است که کشتن فرزندان از ترس املاق و گرسنگی، اشتباه بزرگی است و در جای دیگر، این محاسبه و اقدام عجولانه را ناشی از سفاهت و نادانی دانسته است و می‌فرماید: «قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ»، «قطعاً کسانی که فرزندان خود را از روی سبک مغزی و جهالت کشته‌اند، زیان کردند» (۱۴).

آیات مذکور مطلق هستند و مفاهیم گسترده‌ای دارند و همه انواع تحدید نسل را در برمی‌گیرد که یکی از این موارد، گرایش به زایمان سزارین است؛ چرا که پس از سه یا چهار زایمان سزارین، باردار شدن و وضع حمل برای مادر خطرناک است و این باعث می‌شود که شانس تولد فرزند بیشتر به صفر برسد. بنابراین، زایمان سزارین به صورت غیر مستقیم با تحدید نسل ارتباط دارد و این نوعی «تهدید نسل» برای کشوری مثل ایران به شمار می‌رود که با بحران جمعیت روبه‌رو شده است.

مسئله تحدید نسل از دیدگاه فقها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. بسیاری از آنان با استفاده از برخی روایات، حکم «عدم جواز تحدید نسل» را صادر کرده‌اند. مانند روایتی که محمد بن مسلم از امام صادق (ع) نقل کرده است که پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «زیاد فرزند بیاورید که من در روز قیامت به (وسیله) شما امت خود، بر دیگر امت‌ها مباحثات کنم» (۱۵). البته این مطلب نیز از نظر نویسندگان پنهان نمانده است که در ازدیاد نسل نیز مشکلات فردی و اجتماعی پدید می‌آید و نسلی موجب مباحثات پیامبر اکرم (ص) است که صالح و شایسته باشد و اگر کثرت اولاد مانع از رسیدگی به تربیت

نتیجه‌گیری

سلامت از منظر اسلام بسیار مورد تأکید قرار گرفته است؛ چراکه دین اسلام، آیین سلامت و آرامش است و همواره بشر را به این مسیر رهنمون می‌شود. نگاه اسلام به مقوله سلامت، همه ابعاد جسمی، روانی، اجتماعی و معنوی حیات انسان را در برمی‌گیرد که برای او برنامه و دستورات شفاف، جامع و کاملی از قبل از تولد تا بعد از مرگ را به همراه دارد. انسان با تکیه بر منبع وحی و عمل به دستورات قرآن و توجه به گفتار و رفتار پیامبر اکرم (ص) و امامان معصوم (ع) که از ابتدا به طور کامل در اختیار بشر قرار گرفته است، می‌تواند به تأمین، حفظ و ارتقای سطح سلامتی خود بپردازد و با رعایت اصل اعتدال و تأکید بر پرهیز از افراط و تفریط در کلیه ابعاد زندگی، به الگوی زندگی دست یابد و توانمندی لازم را در جهت داشتن زندگی با کیفیت و رسیدن به توسعه پایدار و حقیقی از بعد مادی و معنوی، کسب نماید.

می‌توان گفت که هیچ مسأله‌ای در زندگی بشر وجود ندارد که مکتب اسلام درباره آن نظری نداده باشد. عمل زایمان سزارین نیز از جمله مواردی است که بر خلاف تصور عوام، فقه اسلامی درباره آن بحث کرده و نظرات خود را بیان نموده است. نتایج به دست آمده از مطالعه حاضر این است که عمل سزارین- بر خلاف درد کمتری که نسبت به نوع طبیعی آن دارد- به جز در موارد خاص و دارای ضرورت، هیچ ترجیحی بر زایمان طبیعی ندارد. با تفحص در روایات و فتاوی متعدد فقه غنی اسلامی، این نتیجه حاصل می‌شود که در آن‌ها ارجحیت زایمان طبیعی بر سزارین به صراحت بیان شده است. مبحث سزارین موضوع قواعد فقه اسلامی نیز قرار گرفته است و مطابق قاعده مشهور «لَا ضَرَرَ وَ لَا ضِرَارَ فِی الْإِسْلَام»، هر آنچه که موجبات ضرر را برای انسان ایجاد نماید، نهی و نفی گردیده است و از آنجایی که علم فقه برای اثبات برخی از مدعیات خود به دیگر علوم نیازمند می‌باشد؛ بنابراین، برای اثبات این موضوع خاص نیز از علم طب استمداد نموده که البته نظریات علم پزشکی نیز در کنار احصای محاسن اندک

صحیح شود، مورد پسند اسلام نخواهد بود. چنانکه برخی از فقها نیز بنا بر اصل برائت، حکم به حلال بودن تحدید نسل به روش‌های متعارف داده‌اند، اما نظر برگزیده در این بحث آن است که جلوگیری غیر مستقیم از کثرت اولاد به وسیله زایمان سزارین (که زیان‌های فراوانی برای مادر و نوزاد دارد) راه مناسبی نخواهد بود.

جراحی سزارین از دیدگاه فقه اسلامی

جراحی به مفهوم عام و ساده آن، قدمت بسیار زیادی دارد که در تاریخ بیان شده است. جراحی در اسلام ممنوع نیست، جز این که تا وقتی که می‌شود به معالجات طبیعی پرداخت، نباید به عمل جراحی اقدام کرد؛ چرا که عضوی که به دست بشر شکافته و دوخته شود (هرچند دقیق باشد)، مانند آن نیست که طبق قانون طبیعت ائتلاف یافته است. طبق آزمایش‌های دقیق، بیشتر بیماری‌های جلدی و سکنه‌ها در بیمارانی است که سابقه جراحی داشته‌اند (۱۶)، اما بحث مطالعه حاضر به صورت خاص در مورد زایمان سزارین به عنوان یکی از اعمال جراحی است که از دیدگاه فقه اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

برخی از فقها مانند حضرت امام خمینی (ره) در این مسأله قایل به تفصیل بوده و حکم را چنین بیان فرموده‌اند:

الف. در صورت مرگ جنین و زنده بودن مادر: اگر جنین در شکم مادر بمیرد و باقی ماندن آن برای مادر خطرناک باشد، باید به هر نحوی که شده است و با انتخاب آسان‌ترین روش ممکن و لو با قطعه قطعه کردن جنین، آن را بیرون آورند و آن کسی که اهل فن است، عمل (سزارین) را انجام دهد.

ب. در صورت مرگ مادر و زنده بودن جنین: اگر مادر بمیرد و جنین زنده باشد، باید ولو با شکافتن شکم مادر [عمل سزارین]، جنین را بیرون آورند و مادر را دفن نمایند (۱۷).

بنابراین، فقه اسلامی انجام عمل سزارین را فقط در صورت لزوم و اضطرار جایز دانسته و در موارد دیگر نه تنها توصیه نکرده، بلکه بر اساس قاعده فقهی «لَا ضَرَرَ وَ لَا ضِرَارَ فِی الْإِسْلَام» (۱۸)، انجام این عمل را جایز ندانسته است.

پزشکی پررنگ‌تر شود و حضور متون اسلامی تنها در رشته طب اسلامی نباشد؛ چرا که اسلام در عرصه پزشکی سابقه درخشانی داشته و طبیبان حاذق و ماهری را در مکتب خود تربیت نموده است. بنابراین، انتظار می‌رود که از یک سو نظام آموزش پزشکی متون اسلامی را بیش از پیش و کاربردی‌تر وارد دروس دانشگاهی کند تا دانشجویان از این مفاهیم بهره بیشتری ببرند و از سوی دیگر، دانشجویان پس از ورود به عرصه طبابت، از مفاهیم اسلامی که می‌تواند یاریگر پزشک باشد، دور نشوند و آن‌ها را به کار گیرند.

سپاسگزاری

بدین‌وسیله از تمام عزیزانی که در تدوین و انجام پژوهش حاضر همکاری نمودند، تقدیر و تشکر به عمل می‌آید. همچنین، از همه مادران مهربانی که رنج و سختی بسیاری را می‌پذیرند تا اولاد صالح متولد و تربیت نمایند، سپاسگزاری می‌گردد.

سزارین، به مضرات آن اشاره داشته است و ادعای ما را نیز در این زمینه تأیید می‌نماید. یکی از عمده‌ترین آسیب‌هایی که عمل زایمان سزارین به صورت غیر مستقیم به حیات بشری وارد می‌کند، تشدید بحران تحدید نسل می‌باشد که مطابق قاعده لاضرر، انجام آن نهی شده است.

بر کسی پوشیده نیست که بخش عمده‌ای از توفیقات امروز علم پزشکی، مرهون آموزه‌ها و معارف والای دین اسلام می‌باشد، اما در سیستم آموزش پزشکی ایران اسلامی، توجه ویژه‌ای به مباحث فقهی و دینی مرتبط با حوزه درمان و آموزش پزشکی نمی‌شود که از جمله نقایص این سیستم است. چنانچه ارتباط این دو حوزه مستحکم‌تر شود، می‌توان منتظر نتایج مطلوبی در توسعه آموزش پزشکی در ایران اسلامی بود. پیشنهادها: با توجه به نقص مذکور، پژوهش حاضر سعی داشت بخش کوچکی از حضور مفید فقه را در عرصه خطیر پزشکی یادآور شود. بنابراین، برای تعامل بهتر بین دو حوزه پزشکی و فقه، اقتضا می‌کند که راهنمایی‌های فقهی در زمینه

References:

1. Saberi Yazdi A. Alhokm Alzahera. (Translation) Ansari. Iran, Qom; Islamic Propagation Organization. 1997:49.
2. Subtile p, Ufour VP. Consequences of maternal ceasarean relative to the low. 2000: 20: 10-6.
3. Alizadeh K. Check Posts of IQ on Seven-year-old children in Kerman and comparison of two methods natural childbirth caesarean section. 2005.
4. Abdollahipoor P, Mohammadzadeh M. The benefits of natural childbirth and complications of cesarean section; Behvarz magazine, No 1, 2012: 62.
5. Sedighzadeh S. Prevalence of cesarean section in Niknafs Maternity; 1994.
6. Heydarzadeh M, Goodarzi F, jafari H. Breast crawl; Ministry of health and medical education . 2008
7. National institutes of health state of the science conference statement: cesarean delivery on material request. 2006: 27-29.
8. Afrakhteh M, Other. Initiating breast feeding within one hour of birth, training manual for the health care staff . Shahid beheshti university of medical sciences. 2014: 75.
9. Najmabadi M. History of Medicine in Iran after the Islamic. Iran, university of Tehran. 1988: volume2, 28.
10. Ameli H. Wasā'il al-Shī'a. reputable book of hadith in Shia Islam. Beirut, Al- albeyt.1989: volume1, 451.
11. Saduq M. Man La Yahzar Al Faqih. Reputable book of hadith in Shia Islam .Iran, Qom; Islamic publication.1989: volume1, 139.
12. Noori H. Mostadrak-Al vasail. Reputable book of hadith in Shia Islam. Beirut, Al- albeyt. 2002: volume15, 214.
13. The Holy Quran, verse Asra 17:31.
14. The Holy Quran, verse Anaam 6:140.
15. Ameli H. Wasā'il al-Shī'a. reputable book of hadith in Shia Islam. Beirut, Al- albeyt.1989: volume15, 96.
16. Khalili M. Tebb-Al sadeq, Medicine and health of Imam Ja'far al-Sadiq (AS). (Translation) Amirsadeghi. Tehran, Ashiyane ketab. 2005: 124.
17. Khomeyni R. Tahrir-Al vasila. (Translation) Eslami. Qom, Seminary Teachers Society. 2004: volume1, 152.
18. Mousavi Bojnordi H. Qavāid āl Fiqhi (Translation) Mehrizi. Qom, Al-hadi. 1998.

The Necessity of Studying the Islamic Legal Foundations of Caesarian Section in Medical Education with Emphasis on Health Sector Evolution

Ali Arefi-Maskoni¹, Mohammadreza Zangiabadi^{2*}, Rahimeh Khademipour²

1. Ph.D. in Jurisprudence and Law, Associate Professor, Department of Jurisprudence and Law, School of Law, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran

2. M.A. in Jurisprudence and law, Department of Jurisprudence and Law, School of Law, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran

• Received: 13 Jan, 2016

• Received Corrected Version: 26 Jul, 2016

• Accepted: 7 Aug, 2016

Background & Objective: The creation of culture, propagation of natural childbirth, and reduction of caesarian section has always been one of the objectives of the Ministry of Health and Medical Education. In addition, this subject is one of the 8 objectives of the country's health system reform plan. The aim of this study was the evaluation and explanation of the fundamentals caesarian section in terms of jurisprudence because medicine and jurisprudence can be related in some respects. With the consideration of this connection and using Islamic resources, training programs can be improved and teaching and learning output strengthened in order to better train medical students and the public on medical issues.

Methods: The present study was conducted through library research and by studying literature and valid first class sources of Fiqh and Hadith like Wasā'il al-Shī'a, Man Lā Yahzar āl Faqih, Mostadrak-āl vasā'il, Qavā'id āl Fiqhi, and āl-mizan and the religious grounds for natural childbirth. Moreover, books, articles, and dissertations in the field of medicine and the views of experts in the field were used. The common points between these resources were noted in order to achieve the desired result. Selection of resources was based on their accreditation in jurisprudence and medicine.

Results: By studying a large number of religious, Hadith, and medical books related to the discussion topic it was found that natural childbirth has a scientific and rational priority over cesarean delivery, except in cases of necessity. However, caesarian delivery is thriving today. One of the most important findings of this research is that, in addition to its disadvantages, cesarean delivery can be indirectly effective in the reduction of population. The limiting of the human race is under the "Lā-Zarar" rules of the Islamic jurisprudence. This means that harming oneself or others is not legitimate in Islam. This is a good reason to study this subject in terms of Islamic jurisprudence and to guide students and researchers toward the development of medical education.

Conclusion: Cesarean delivery operation is one of the issues that, contrary to popular imagination, Islamic jurisprudence has discussed. The results showed that cesarean section, despite less pain than natural childbirth, has no advantages over natural childbirth except in special cases and Islamic jurisprudence confirms this in numerous fatwas. On the other hand, cesarean section is subject to the rules of Islamic jurisprudence, and according to the rule of "no injury and loss in Islam" (Lā-Zarar rule), whatever causes harm to human beings is prohibited. One of the major damages that cesarean delivery indirectly causes for human life is the crisis of population reduction, and thus, it has been forbidden according to the rule of Lā-Zarar.

Key Words: Natural childbirth, Caesarian section, Jurisprudence and medicine, Health sector evolution

*Correspondence: Department of Jurisprudence and Law, School of Law, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran

• Tel: (+98) 34 3132 5284

• Fax: (+98) 34 3132 5118

• Email: mr.zangiabadi68@yahoo.com